

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ

ТАРИХ, АРХЕОЛОГИЯ ЖӘНЕ ЭТНОЛОГИЯ ФАКУЛЬТЕТІ
ФАКУЛЬТЕТ ИСТОРИИ, АРХЕОЛОГИИ И ЭТНОЛОГИИ

**«ҚАЗАҚСТАН АРХЕОЛОГИЯСЫ МЕН ЭТНОЛОГИЯ
ҒЫЛЫМЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН
ДАМУ БОЛАШАҒЫ»** атты

әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың 80 жылдығы аясында
ҚР ҰҒА құрметті академигі
Уахит Хамзаұлы Шәлекеновтың 90 жылдық
мерейтойына арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция

МАТЕРИАЛДАРЫ

16 мамыр 2014 ж.

МАТЕРИАЛЫ

международной научно-практической конференции
**«АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ
АРХЕОЛОГИЧЕСКОЙ И ЭТНОЛОГИЧЕСКОЙ НАУКИ
В КАЗАХСТАНЕ»**,

приуроченной к 80-летию КазНУ им. аль-Фараби
и 90-летию почетного академика НАН РК У.Х. Шалекенова

16 мая 2014 г.

MATERIALS

of the International Scientific and Practical Conference
**«ACTUAL PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT
OF ARCEOLOGICAL AND ETNOLOGICAL SCIENCES
OF KAZAKHSTAN»**

dedicated to the 80th anniversary of al-Farabi Kazakh National University
and 90th anniversary of Honor Academic of National Academy
of Science of Republic of Kazakhstan Uakhit Khamzinovich Shalekenov

May 16, 2014

М.Дулатовтың еңбектеріндегі ұлтымыздың мәдени - тұрмыстық мәліметтерінің құндылығы	237
Сабденова Г.Е.	
Қазақ халқының қалыптасуын зерттеудегі кейбір мәселелер	241
Қозғамбаева Г.Б.	
Моңғолия қазақтарының мал шаруашылығымен қосалқы кәсіптері	245
Сармурзина Н.	
Ресейдегі ұлттық мектептердің ашылу тарихынан	249
Альжанова Э.Е.	
Торговля изделиями кустарно-ремесленного производства во второй половине	
XIX - начале XX вв.	251
Тулентаев М.С.	
Этническая и культурная идентификация личности в условиях глобализации	256
Солтисева Б.Ш.	
Жетісу әулиелерінің бірі – Райымбек батыр	261
Джобулаев Қ.	
Ер – тұрман казак колонерінің бір саласы (ерші М. Данышпановтың іс-тәжірибесі бойынша) ...	263
Сыдықов М.Қ.	
Мұрын және «Мұрын шежірелері»	274
Айдосынова Г.Ж., Қожантаева Г.Г.	
Атырау өңірі қазақтарының үйленуге байланысты салт-дәстүрлеріндегі ерекшеліктер ...	279
Бейсегұлова А.Қ., Шәмеева В.Ә.	
Оңтүстік Қазақстан облысына репатрианттардың орналасуының кейбір мәселелері	282
Рахимов Е.К.	
Особенности материальной культуры и специфика хозяйственной деятельности казахов	
Омского уезда Акмолинской области во 2-ой половине XIX – начале XX вв.	284
Султанярова А.Ж.	
Оңтүстік Қазақстанның демографиялық дамуы	290
Раймбекова М.Т	
Қырғыздардың баланың дүниеге келуі, өсіруіне байланысты әдет-ғұрыптары	293
Түйешиева Т.С.	
Маңғыстау-Үстірт өңірі құлпытас ескерткіштерінің зерттелу мәселелері	297
Елубаева А.А	
Семей өңіріне татарлардың қоныстануы	300
Сагиндикова А.А	
Қазақ отбасындағы қыз тәрбиесі	303
Абаева М.Д.	
Өнер туындыларын сақтау ерекшеліктері	307
Маклушова Ж.С.	
1924 ж ұлт-аумақтық межелеу саясаты және қазақ зиялыларының ролі	311
Пазлиева Ш., Қосбаев С.	
Қуандағы тарихи тұлғалармен тарихи орындар	314

пікірді нақтылы тарихи материалдарды жүйелі түрде зерттеу арқылы теріске шығарды. Бұл ағым өкілдерінің еңбектерінде Қазақ хандығының құрылуының алғы шарттары мынандай ретте баяндалады: 1) Ежелгі үйсіндер (усуньдер) ұлысының кезеңі; 2) Батыс-Түрік қағанаты уақыты; 3) Жошылықтар – шағатайлықтар ұлысының қалыптасу дәуірі; 4) Қазақ хандығының құрылуы.

1. Тулепбаев Б.А., Козыбаев М.К., Дахшлейгер Г.Ф. Некоторые итоги проблемы изучения истории Казахстана // Вопросы историографии Казахстана /Под ред. Б.А. Тулепбаева. -Алма-Ата: Наука, 1983.- 256с.
2. Эволюция государственности Казахстана. Материалы международной конференции. г.Алматы, 3-5 апреля 1996. -Алматы, 1996. – 446 с.
3. Государство и общество в странах постсоветского Востока: История, современность, перспективы. Материалы международной конференции.- Алматы, 1999. - 275 с.
4. Проблемы этногенеза и этнической истории народов Средней Азии и Казахстана. Тезисы докладов Всесоюзной конференции (20-30 ноября 1988 г.). - М., 1988.
5. Материалы III Международной конференции, посвященной 500-летию государственного деятеля средневековья Центральной Азии, великому ученому-историку Мухаммеду Хайдару Дулати на тему: «Казахстан и мировая цивилизация: история и современность» - Тараз, 1999. - 174 с.
6. Султанов Т.И. Некоторые замечания о начале казахской государственности // Известия АН Каз ССР. -1971. - №1.-С.54-57.
7. Пищулина К.А. Соңғы орта ғасырлардағы Қазақстанның тарихнамасы // Қазақстан тарихы.. -Алматы: Атамұра, 1998.- Т.2.-640 с.- С. 31-61.
8. Қазақ мемлекетінің қалыптасу кезеңдері мен тарихи тағдырлары. Халықаралық ғылыми-теориялық Марғұлан оқулары конференциясының ғылыми жинағы. -Жезқазған, 1998.
9. Абусейтова М.Х. Казахстан и Центральная Азия: политические, международные и культурные связи (XV-XVII вв.): Авторефер. дис. докт..... наук. -Алматы, 1997. -49 с.
10. Хабдулина М.К. Кочевая цивилизация: критерии и понятия // Известия МН-АН РК. Сер. обществ. наук.- 1997.- №1.-С.3-9.

Қозғамбаева Г.Б.,

т.ғ.к., доцент

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

МОҢҒОЛИЯ ҚАЗАҚТАРЫНЫҢ МАЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫМЕН ҚОСАЛҚЫ КӘСІПТЕРІ

Түйіндеме: Мақалада Алтай өлкесінен моңғол жеріне қоныстанған қазақтардың негізі шаруашылығы, экономикалық және әлеуметтік тірегі көшпелі мал шаруашылығы болғандығы қарастырылған. Қобда бетіне мал жайып, келіп-кетіп жүрген қазақтар өлкенің табиғатының қолайлылығын, халықтың сирек қоныстанғанын байқап, моңғол жеріне қоныстанды. Моңғолия елін мекендеген қазақтардың бір бөлігі мал шаруашылығымен айналысып, төрт түлік малды өсіруде жыл мезгілдерінде көшіп қонып жүріп, малға шөбі шүйгін жерлерді мекендеген. Мал шаруашылығымен қатар аң аулау кәсібімен де шұғылданғанымен, олардың негізгі шаруашылығының қайнар көзі мал шаруашылығы болды.

Кілт сөздер: диаспора, гүн, урианхай, үкірдай, тайпин, хошун, арат, хот айыл.

XIX ғасырдың аяғы – XX ғасырдың басында Алтай тауының теріскей жағын мекендеген қазақтардың негізі шаруашылығы, экономикалық және әлеуметтік тірегі көшпелі мал шаруашылығы болды. Қазақтардың бір бөлігінің бұл өңірге көшіп келіп, қоныстанудың басты себебі көшпелі мал шаруашылығына қажет жайылым жерлер болды.

Қытайдың маньчжуриялық Цин империясы моңғол елін XVIII ғасырдан – XX ғасырдың басына дейін отаршылдық езгіде ұстады. Моңғол халқының тәуелсіздік үшін күресінің нәтижесінде Моңғолия Цин империясының бодандығынан 1911 жылы босанып, елдің тәуелсіздігін жариялады. Моңғолия Цин империясының қарауында болғандықтан қытай мен моңғол елі арасында ресми шекара болмаған. Қазақтардың кейбір рулары осы жағдайды пайдаланып, XIX ғасырдың жетпісінші жылдарынан бұрып да моңғол жеріне мал бағып, әсіресе, жаз айларында жайлау ретінде пайдаланған. Керей тайпасының Шеруші, Жәнтекей рулары моңғол жерінің кеңдігі мен малға жайылым ретінде қызығып, XIX ғасырдың екінші жартысында көшіп келіп, мекендей бастайды.

Қазақтың Абақ – Керей руларының мал жайылымының жағдайы туралы Г.Ф. Астафьев «Осында елді мекеннің кейбір жерлеріне көшіп қонып мал жайылуына қолайлы. Көшпелі мал шаруашылығымен айналысуда негізінен жыл мезгілінің қысы мен жазына сәйкес мал жайылымы болуы қажет. Мысалы, Алакөл ойпаты мал қыстауға өте қолайлы болғанымен, жайлауға жәйсе болатын» деп, атап көрсеткен[1, 41б.].

Моңғолияның табиғатының ерекшелігіне байланысты қазақтар мал шаруашылығын жартылай көшпелі түрде ұйымдастырды. Әрбір қазақ ауылының белгілі қыстау қорасы қалыптасты. Қыстауды көп жыл пайдаланып иемденген отбасы келе-келе, сол жерге өзінің меншігі ретінде қарады. Ондағы жер сол отбасының атымен аталды, оған басқа біреудің келіп қонуына, шөбін малына жегізуге рұқсат болмады. Ондағы қора, оның шөбі қатал түрде қорғалды. Әдеттегі құқық-ережелері жеке отбасының қыстауға деген құқығын қорғайтын болған. Сөйтіп, қыстау-қора әрбір отбасының жеке меншігі ретінде қалыптасты. Қыстау-қораның иесі қыстауын өз балаларына мұрагерлікпен беруге, өз қыстауын басқа отбасына беруіне құқылы болды.

Моңғолияны мекендеген қазақтар арасында қыстауды сату немесе сатқапы туралы мәлімет кездеспейді. Қыстау жеке отбасының меншігіне берілгендігін дәлелдейтін ресми мәліметте жоқ. Бұл айтылғандар, сол елді мекендеген қазақтардың бірі бөлігі Керейлердің арасында қыстауға жартылай жеке меншік болды деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Қазақтардың арасында малға жем шөп дайындау кең өріс жайған жоқ. Өйткені Қобда өңірінің табиғаты мал жайылымына қолайлылығы және оның ерекшеліктеріне байланысты болды. Өңірдің жайылымының көпшілігі тау-тасты жерлерде болғандықтан, жаппай алатын жерлер аз болды. Жайылым негізінен малдың өз аяғымен жайылуына бейімделгендігін аңғартады. Қыстаудың жайылымын қорып, одан азғантай шөп шауып алғанымен, ол қыс бойы барлық малды жемдеуге жетпеді. Тек, жазғытұрым арық малдарды жемдейтін болған. Жылдың төрт мезгілінде көшіп – қонып қыстаудан басқа үш кезеңінде қазақтар үнемі көшетін болған. Қобда бетіне асқан қазақтардың бір бөлігі, қазақтың басқа да ру ұлыстары сияқты төрт түлік мал ұстады.

Экономиканың натуралды сипатта болуы, халықтың басқа дүниеден томаға-тұйық болуына әкел соқты да, тауар – ақша қатынасының дамуына кедергі болды. Экономиканың натуралды сипатта болуы ақша айналымының дамуына, сауданың өріс алуындағы кедергіге қарамастан, ХХ ғасырдың басында қазақтардың арасында ішкі сауда мен нарықтың дамуы едәуір орын алды. Жеке қожалықтардың арасындағы сауда- саттық айырбас саудамен шектелді де, ол қазақтардың мал шаруашылығы мен қолөнерінің өнімдерін сіңіре алмады. Бұл қазақтарды көршілес орыс, қытай елдерімен сауда қатынасын дамытуға итермеледі.

ХІХ ғасырдың екінші жартысынан Ресейде, ХХ ғасырдың басынан Қытайда капиталистік қатынастардың дамуы, бұл екі елге өнеркәсіп өнімдерін откізетін рынок, ауылшаруашылық шикізатының қорын іздеуге мәжбүр етті. Экономика саласында мұндай жаңа көрініс орбитасына моңғол елін мекендеген қазақтар да тартыла бастады.

Тарихи деректерге қарағанда ХХ ғасырдың басында Ресейдің моңғол елін мекендеген қазақтармен шекаралас жерінде жыл сайын ашылатын Сарымсақты жәрмеңкесі олардың экономикалық жағынан дамуына үлкен үлес қосты. Көнекөз қарттардың естелігіне қарағанда жәрмеңке жыл сайын желтоқсанда ашылып, он күн бойы сауда жасайтын болған. Жәрмеңкеге қазақтар жыл сайын соғым сойып, осы апарып сауда жасаған. Олар тері, жүн, киіз, аң терісі сияқты шикізаттарды орыс ақшасына сатып, оған өздеріне қажетті бұйымдар алған. Қазақтардың алатын басты тауарлары: астық, шай, әртүрлі мата, темір-терсек сияқты күнделікті тұтыныс бұйымдары болды[2, 87-88б.].

Моңғолиядағы қазақтар Қытаймен де, ондағы қазақ туыстарымен де сауда-саттық қатынастарды дамытып отырды. Г.Н. Потаниннің айтуына қарағанда, Алтай бетін мекендеген керейлер ХІХ ғасырдың екінші жартысынан егіншілік кәсібімен айналыса бастаған. Қара Ертістің бойында арпа, бидай еккен, бұл өлкеде он шақты үй диірмендері болған, мұнда тартылған ұн, Қобда бетіне асқан қазақтарға да жеткізілген[3, 38 б.].

Г.Н. Потанин 1876 жылы әрқайсысы екі атқа киіз, шай, мата артқан, оны Қыранға апарып сатып, астық алғалы бара жатқан жиырма шақты қазаққа кездескені туралы жазады[1, 39б.]. Мұнымен қатар қазақтар мекендеген моңғол елінің батыс өлкесіне орыс, қытай саудагерлері келіп сауда жасаған. Г.Н. Потаниннің айтуына қарағанда, керейлердің арасында орыс саудагерлерінің бірнеше тасымал сауда орындары жұмыс істеп тұрған[3, 75 б.]. Қобда бетін мекендеген қазақтар екі түрлі алым-салық төлеп отырды. Оның бірі Цин империясының жергілікті орындарына, екіншісі қазақтардың өз ішіндегі

тауазым иелеріне төлейтін салық еді. 1911 жылы Моңғолияда жеңген ұлт-азаттық қозғалысқа дейін Цин империясының ең ауыр салығының бірі лау салығы еді. Моңғол елінде сөз болып отырған кезеңде қатынас көлігінің рөлін атқаратын жолаушы тасу міндеті моңғолша ортен, қазақша лау деп аталды. Әрбір отбасы жыл сайын белгілі бір мерзімде өз ат көлігі, үйі, азық-түлігімен белгіленген ортен жерге келіп, бір ай бойы лау салығын өтеді. Екі ортеннің арасы отыз-қырық шақырым болды да, лаушы қазақ осы екі араға жолаушы тасуға міндетті болды. Мемлекет арасындағылар, лау атын міндетін куәлік алған шенеуніктер ат мінгені, тамақ ішкені, ортен үйіне қонғаны үшін ақы төлемейтін еді. Қобда қаласынан Ойғыр басына дейін сегіз ортен болды. Осы ортендерде қазақтар лау міндетін атқарды[2, 89 б.]. Цин империясының мүддесі үшін қазақтар жыл сайын империя әскерлерінің ат көлігіне арнап мың жылқы төледі, мұны қазақтар «сары нөкта салығы» деп атады. Қытайлар жылқыны сары қайыс нөктамен байлайтын болғандықтан осылай аталады. Қазақтар өкіметке және жергілікті билеушілерге алым-салықтар төлеп тұрды, қазақтар «қазан алман», «сойыс» деп мал өнімінен, ал «гүшыр», «пітір» деп егін өнімінен салық төлеп тұратын. Алтай қазақтарынан жыл сайын он мың қой, бес мың ірі қара, бір мың түйе, екі мың кесек киіз (ұзындығы 10 м, ені 5 м келетін) алман алып отырған[4, 19 б.].

Көшпелі мал шаруашылығымен айналысатын елдерде шаруашылықты ұйымдастырудың басты формасы моңғолдарда «хот айл», қазақтарда «ауыл» болып табылды. Ауыл жайылымға бағынып, көші –қонып реттейтіндіктен, бір жерде ұзақ отырмайды, жайылымды қыстау, күзеу, жайлау, жазғытұрымғы қоныс деп бөліспен пайдаланады[5, 37 б.]. Малдың өсуі жайылымға байланысты болғандықтан оны бөліске салғандықтан мал жан өсе келе жаңа жайылымдар үшін үнемі қақтығысып отырған. Үстем тап өкілдері арасында жерге байланысты көбіне дау-дамайлар болып, үнемі қақтығыстар да болып тұрған.

Қазақтың үстем тап өкілдері алғаш урианхайлардан жалға алған жерлерін бөліске салып, Алтай тауының қойнау, сілемдерін ұзақ жылдар бойы үрім – бұтағымен пайдаланып келгендіктен бірқатар жерлер күні бүгінге дейін солардың кейбіреулерінің атымен аталып келгендігі айқын. Мәселен Баян–Өлгей аймағының Алтай сұмын өлкесінде алғаш қоныстанған Көбештің атымен аталған «Батыр шшасы», Самырхан, Жәңгірлер мекендеген «Төре жайлауы», Үкірдай, Мұрындық мекендеген «Үкірдай сайы», Рысбай байдың үлкен баласы Қорабай мекендеген «Қорабай ашасы» сондай –ақ «Мамырбай дарасы», «Өсербай дарасы», Ценгээл, Сагсай сұмыны өлкесінде Бозтай байдың атымен аталған «Бошексең жайлауы», Ұлтарак бай қоныстанған «Ұлтарак жарығы», «Дәкілбай дарасы», «Құлыбай аралы» секілді тұнық сулы, орман – тоғайлы, құнарлы жайылымды өлкелерді көптеп атауға болады. Осы өлкелер жоғарыдағы адамдардың иеленіп келген жерлері ретінде із қалдырған[5, 38 б.].

Қобда бетін мекенденген қазақтар жазда Даян, Сырғалы, Сүңгіті, Алтай сияқты малға жайлы, шөбі шүйгін жерлерді жайласа, қыстың суығында қар аз түсетін Қаратау, Шүйашы, Толбо, Дәлүін қатарлы көптеген жайлы жерлерді таңдап қыстады. Бұл жерлерге қар аз түсетіндіктен, малды қолдап кемдемей, табиғи жайылымда ұстауға қолайлы жерлер болып келді. Бірақ қыста қардың аз түсуіне қарамастан кей жылдары қыс ұзақ болуы салдарынан мал жұтқа ұшырап халықтың жағдайын ауырлатып жіберетін жағдайлар да кездеседі. Бұл өлкеге қазақтардың бір бөлігі қараша айының басында келіп қонып сәуірге дейін болатын.

Көктеуде мал шаруашылығының негізгі маңызды кезеңі болып саналады. Өйткені малдың төлдеуі жауапты кезең болып есептелген. Малдың төлін аман –есен алуы, сол отбасының мал санының артып, экономикасының жақсаруына әкелетін болған.

Ал жайлауға шығу уақыты сол мекеннің климаттық жағдайына байланысты болғанымен де, негізінен жаздың – маусым, шілде, тамыз айларында болды.

Алтай тауының теріскей бетіндегі қазақтың Абак – Керей руларының жылқысының десе бітімі келісті, басы әсем, кеудесі жуан, қарны татыңқы, терісі жұқа, жүні қысқа, жылтыр негізінен ақшыл, қара, қаралау өңді болғанын Г.Е. Грумм – Гржимайлоның еңбектерінде айтылған. Ал қойдан ет беретін тегене құйрықты қой өсірген. Моңғол елін мекендеген қазақтардың өсірген қойларының дене бітімі шағын, сары, қызғылттау өңді басының маңдайы үлкен, мұрны дөңес, астыңғы ерні ілгері, құлағы ұзын, бел арқасы тегіс, кеудесі жуан, тұяғы тік, жазда денесіне майды мол жинайтын тұқымнан болған, ешкі малын аз өсірген.

Тарихшы – ғалым З.Қинаятұлы 1860 жылдары қазақтың азғантай ауылы алғаш мұнда 30 мыңнан аса қой, 10 мыңнан аса жылқы, 6 мыңнан аса сиыр, 2 мың түйемен, келсе, 1989 жылдың мәліметі бойынша жалпы Баян-Өлгей аймағы 1284,0 мың бас мал санатқан. Оның 0,8 пайызы түйе, 6,5 пайызы

жылқы, 8,7 пайызы сиыр, 60 пайызы қой, 24 пайызы ешкі түлігі түтелімен байырғы казак қойының тұқымы, – деп көрсеткен[6, 128 б.].

Моңғолиядағы казактар мал шаруашылығымен қатар аң аулаумен де шұғылданып келген. Аң аулау кәсібі көшпелі казак шаруашылығының ежелгі кәсіптерінің бірі болып саналады. Аңшылар қасқыр, түлкі, қоян, суыр, борсық, қарсақ, арқар, саршұнақ, күзен және т.б. аңдарды аулаған. Сонымен қатар аңды бүркіт, қаршыға, сұңқар салу арқылы да аулаған. «Қазақтар өзара бүркіт саудасын жасайтын. Олардың бір –біріне бүркітті 200 қойға дейін сатқанын көзіммен көргенім бар. Басқашы айтқанда сол кездегі бағамен 500 рубль. Өйткені бүркітті баптауға аса мол еңбек жұмсалады» -деп жазады Грумм –Гржимайло[7, 38 б.].

Аңды бүркіт, қақпан, аздаған шитті мылтықпен аулап келді. Олар бүркіт, сұңқар, қаршығамен түлкі, қарсақ секілді ұсақ аңдар аулады. Сонымен қатар аң терісін орыс, қытай көпестеріне айырбақ және ақша –тауар арқылы өткізіп отырды, ал кейбірін уранхайларға жер төлемінің ақысына берді. Ауқатты адамдар аң аулауды серуен көріп, қатарынан бірнеше бүркіт те ұстады, кейде аңшылыққа шыққанда өздерімен қоса көп адамдарды ерте жүрген.

XX ғасырдың басында казактар суырды көптеп аулай бастады. А.Н. Казнаков: «Соңғы жылдары орыс саудагерлері суыр терісін көп алатын болды. Осыдан болар халық арасында суыр аулау өріс алды» -деп жазды. [8, 6 б.]. Алтай тауының теріскей бетіндегі казактардың шаруашылығында аңшылықтың маңызы төмен болмады. Олар аң аулап, етін жеп, терісінен киім жасаумен қатар бағалы аң терілерін сатып отырды. Жоғарыда келтірілген мәліметтерге қарағанда моңғол елін мекендеген казактар көшпелі мал шаруашылығымен қатар аңшылықпен де айналысып, көптеген аңдардың түрлерін аулаған. Моңғолиядағы казактардың экономикасының қайнар көзі ежелден көшпелі мал шаруашылығы екендігі А.Сарай, Ә.Мініс, З.Қиянатұлы, И.Қабышұлы тағы басқа да ғалымдардың еңбектерінде айтылып, бүгінгі күнге дейін шаруашылықтың осы түрімен айналысатындығы жазылған.

1940 жылы Моңғолияда мекендеген казактар өз алдына жеке шаңырақ көтеріп, әкімшілік-территориялық Баян-Өлгей аймағының орнауы бұл өңірдегі казактардың қоғамдық-экономикалық өміріне үлкен өзгерістер әкелді. 1941 жылдан бастап мал шаруашылығы мен өндіріс өнімдерін арттыру жолға қойылды. Сонымен қатар бұл өңірдегі казактардың қоғамдық-экономикалық өмірінде дамудың жаңа кезеңі болды. 1941 жылдан мал шаруашылығы, өндіріс өнімдерін арттыру, экспорт мөлшерін өсіру, жүн дайындау, сарымай, ұн, нан өндіруге назар аударылды. Сөйтіп, 1941 жылдан бастап Баян-Өлгей аймағы казактарының экономикалық өмірі мемлекеттің біріккен экономикалық саясат, жоспар аумағында өрбіді. 1947-1952 жылдар аралығында халық шаруашылығы мен мәдениетін дамытудың алғашқы бес жылдық жоспарларында Баян-Өлгей аймағы казактарының экономикасына байланысты кейбір мақсаттар белгіленіп, іске асырылып келді. Қазактар дәстүрлі мал шаруашылығымен айналасумен қатар өндіріс, байланыс, көлікбайланысы және т.б. кәсіпорындар саласындағы жұмыстарды да атқарды. Ел экономикасының негізі күші мал шаруашылығы 2 қайта өсті. Мал өсіріп, санын арттыру мүмкіндіктері туды. Машина мен шөп шабатын станция, мал дәрігер ұйымдары мен маман дәрігерлердің саны артты. Ауыл шаруашылығында ұжымдасқан бірлестіктердің саны жүзден асып, өндіріс, ет комбинаттары, баспа ісі, азық-түлік өндірісі және т.б. көптеген өндіріс орындарының саны жылдан жылға өсіп, халықты күнделікті тұтынатын заттармен қамтамасыз етіп отырды.

Қорытындылай келе, Моңғолия елін мекендеген казактардың бір бөлігі мал шаруашылығымен айналысып, төрттүлік малды өсіруде жыл мезгілдерінде көшіп қонып жүріп, малға шөбі шүйтте жерлерді мекендеген. Мал шаруашылығымен қатар аң аулау кәсібімен де шұғылданғанымен олардың негізгі шаруашылығының қайнар көзі мал шаруашылығы болды.

1. Астафьев Г.Ф. Национальный состав в Китае. – М.: Политиздат, 1971. – С.399

2. Ардагерлер ескерткіші атты жинақ // Баян-Өлгей аймағының партия комитетінің архиві. – 87-89 бет.

3. Потанин Г.Н. Очерки Северо-Западной Монголии. – Вып II. – С.38-39.

4. Торгаева Ә. Шығыс Түркістан казактары. // Қазақ тарихы. – 1998. – № 1. – 17 – 21 б.

5. Сарай А. Революциядан бұрынғы казак халқы. – Өлгей – 1991., – 146 бет.

6. Қиянатұлы З. Моңғолиядағы казактар. – Алматы: Дүниежүзі казактарының қауымдастығы, – 2001. – 215 б.

7. Грумм-Гржимайло Г.Е. Западная Монголия и Урянхайский край. – Т. 2. – Исторический очерк в связи с историей Средней Азии. – Л.: Ученый Комитет МНР, 1926. – 840 с.; Т.3. – Антропологический и этнографический очерк этих стран. Торговая и колонизаторская в них деятельность китайцев и русских. Дополнения и поправки. – Л.: Ученый Комитет МНР, 1930.

8. Казнаков А.Н. Монголия и Ким. - Спб.: Рус. Геогр. Об-во, 1907. – С.320